

Joanna POCZTA*

Ewa MALCHROWICZ-MOŚKO**

Miejsce turystyki sportowej w kulturze fizycznej

Streszczenie

Celem artykułu jest określenie miejsca turystyki sportowej w kulturze fizycznej. Tekst prezentuje analizę literatury z zakresu teorii kultury fizycznej i turystyki sportowej. Podstawy teoretyczne kultury fizycznej odniesiono do najważniejszych definicji turystyki sportowej i wykazano ich wzajemne powiązania. Przedstawiono związki między kulturą fizyczną, szczególnie jej składowymi – sportem i rekreacją fizyczną – a turystyką sportową. Uznano, że na tle omówionych form uczestnictwa w kulturze fizycznej duże znaczenie odgrywa wychowanie fizyczne, które nie tylko zaspokaja doraźne potrzeby dzieci i młodzieży w zakresie fizycznego rozwoju, ale także przygotowuje do dbałości o ciało po ustaniu procesu wychowawczego. Jest zatem przygotowaniem do korzystania z pozostałych form uczestnictwa w kulturze fizycznej, jakimi są rekreacja fizyczna i sport oraz turystyka sportowa. Turysta sportowy jest więc osobą, która została przygotowana do uczestnictwa w kulturze fizycznej, wychowana do kultury fizycznej i rekreacji ruchowej. Analiza teoretyczna wykazała, że przy założeniu, że sport i turystyka są integralną częścią kultury fizycznej, jest nią również turystyka sportowa. Ta forma podróżowania najbardziej wpisuje się obecnie w zakres kultury fizycznej ze wszystkich współczesnych rodzajów turystyki (które często, przyjmując postać produktów turystycznych, z których turyści korzystają w sposób bierny, nie mają wiele wspólnego z celami kultury fizycznej). Efektem wykonanych prac jest graficzne przedstawienie wzajemnych zależności pomiędzy kulturą fizyczną a turystyką sportową.

Słowa kluczowe: sport, turystyka, turystyka sportowa, kultura fizyczna

* Dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Zakład Kulturowych Podstaw Turystyki, e-mail: jpoczta@awf.poznan.pl.

** Dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Zakład Kulturowych Podstaw Turystyki, e-mail: malchrowicz@awf.poznan.pl.

Wstęp

Badacze turystyki w Polsce nie doczekali się jeszcze własnej dyscypliny naukowej. Turystyka jest zjawiskiem interdyscyplinarnym, dlatego zajmują się nią przedstawiciele m.in. nauk humanistycznych, społecznych oraz nauk o kulturze fizycznej. Prezentowany artykuł stanowi wprowadzenie teoretyczne do zagadnienia turystyki sportowej i próbę wykazania jej bezpośrednich powiązań z kulturą fizyczną. Na podstawie analizy literatury przedmiotu zaprezentowano zakres definicyjny kultury fizycznej, sportu oraz turystyki sportowej oraz wskazano, że na wielu płaszczyznach realizacji kultury fizycznej turystyka sportowa silnie się z nią wiąże. Efektem dokonanej analizy jest graficzne przedstawienie związków pomiędzy turystyką sportową i kulturą fizyczną.

Kultura fizyczna – podstawy teoretyczne

Problematyka kultury fizycznej i jej zakresu pojęciowego jest rozpatrywana przez wielu polskich badaczy. Przez historyka i etnologa sportu W. Lipońskiego kultura fizyczna określona została jako całokształt środków, sposobów, metod i idei zmierzających do ukształtowania, doskonalenia i podtrzymywania możliwie pełnej osobowości ludzkiej w jej składnikach duchowym i cielesnym, tak w odniesieniu do jednostki ludzkiej, jak i całych społeczeństw¹. Według filozofa J. Kosiewicza kultura fizyczna to zespół form świadomości społecznej, funkcjonujących w praktyce tej społeczności, form, które integrują i utrwalają związek wiedzy (i wzorów) oraz zachowań (i ich rezultatów), stanowiących podstawę dla harmonijnego rozwoju wszechstronnej, dojrzałej osobowości i zdrowia w płaszczyźnie fizycznej, psychicznej i relacyjnej². Do składowych kultury fizycznej najczęściej zaliczane są:

- Wychowanie fizyczne, realizowane głównie w szkołach i mające na celu rozwój, podtrzymywanie sprawności oraz wytworzenie nawyków ruchowych.
- Rehabilitacja ruchowa, która ma za zadanie przywrócić utraconego z różnych przyczyn zdrowia lub sprawności fizycznej.
- Rekreacja, która jest czynnym wypoczynkiem i zapewnia regenerację fizyczną i psychiczną przez wykonywanie czynności interesujących, przyjemnych, pozbawionych elementów obowiązku lub przymusu.
- Sport (który zaspokaja potrzebę aktywności ruchowej połączonej z rywalizacją oraz potrzebę dążenia do perfekcji ludzkiego ciała).
- Turystyka.

¹ Zob. W. Lipoński, *Historia sportu*, PWN, Warszawa 2012, s. 18.

² Zob. J. Kosiewicz, *Kultura fizyczna jako afirmacja i źródło wartości*, [w:] Z. Krawczyk, J. Kosiewicz (red.), *Filozofia kultury fizycznej – koncepcje i problemy*, Studia i Monografie Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 1990, s. 192.

Rozwijana od zawsze przez ludzi aktywność ruchowa jest niewątpliwie wynikiem dążenia do samowiedzy o sobie, o możliwościach i zdolnościach swego ciała w takim samym stopniu jak dążenie do wiedzy o otaczającym ich świecie oraz ich miejscu w nim³. Problematyka kultury fizycznej rozpatrywana zwłaszcza w społeczno-kulturowej perspektywie wciąż powinna być rozwijana na szeroką skalę, ponieważ zintensyfikowanie różnych form jej oddziaływania na coraz liczniejsze ludzkie zespoły nadaje tej formie działania szczególne znaczenie w świecie⁴.

W kulturze fizycznej znamienite miejsce zajmuje sport, który zawsze posiadał moc przyciągania uwagi ludzi i wzbudzania emocji. Jak zauważają R. Kossakowski i L. Michałowski⁵ (i z którymi trudno się nie zgodzić), liczba i różnorodność tematów generowanych przez sport, nad którymi można się naukowo zastanawiać, jest spora. Ich zdaniem, np. socjologów interesuje przede wszystkim społeczna historia sportu podkreślająca rolę aktywności fizycznej w kształtowaniu norm społecznych, wspólnot czy procesów instytucjonalnych. W sporcie splatają się bowiem różnorodne aspekty rzeczywistości, jego analiza wymaga nie tylko pogłębionych, ale przede wszystkim interdyscyplinarnych koalicji poznawczych. Tymczasem na polskim gruncie trudno o takie interdyscyplinarne projekty. Nawet w ramach najważniejszej polskiej organizacji zrzeszającej środowisko socjologów, czyli w Polskim Towarzystwie Socjologicznym, nie ma sekcji dotyczącej sportu. To, czego wyraźnie więc brakuje, to próby syntetycznego ujęcia roli sportu w kulturze oraz przemian tego pierwszego wraz z rozwojem cywilizacji⁶. Ł. Rogowski i R. Skrobacki⁷ sądzą, że być może stało się tak dlatego, że socjologia sportu zyskała na znaczeniu dopiero w ostatnich dziesięcioleciach. Przez wiele lat sport często był postrzegany jako aktywność dla klas niższych albo zupełnie odwrotnie – jako aktywność elitarna służąca przede wszystkim uprzywilejowanym warstwom społecznym (tj. w przypadku początków sportu olimpijskiego). Według tych badaczy dominująca do II połowy XX w. perspektywa badawcza koncentrowała się natomiast głównie na wielkich zbiorowościach, w nich poszukując podstaw życia społecznego. We współczesnym społeczeństwie relacje pomiędzy sportem i życiem społecznym są wielowątkowe i wielopłaszczyznowe – nauki społeczne mogą więc w nich dla siebie wiele odnaleźć⁸. M. Lenartowicz dodaje, że socjologowie sportu również z opóźnieniem w stosunku do socjologii ogólnej zaczęli korzystać z koncepcji postmodernistycznych w swoich badaniach. Podejmowana przez nich pro-

³ Zob. A. Wohl., *Pojęcie kultury fizycznej*, [w:] H. Sekuła-Kwaśniewicz (red.), *Kultura fizyczna i sport w ujęciu socjologicznym*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, Kraków 1985, s. 24.

⁴ Z. Drozdowski, *Antropologia i kultura fizyczna*, „Przegląd Antropologiczny” 1986, nr 52, z. 1–2, s. 69.

⁵ Zob. R. Kossakowski, L. Michałowski, *Sport – sportowcy – kibice – Perspektywa socjologiczna*, Orbis Exterior, Pszczółki 2014, s. 7–13.

⁶ Zob. tamże.

⁷ Zob. Ł. Rogowski, R. Skrobacki, *Społeczne zmagania ze sportem*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM w Poznaniu, Poznań 2011, s. 7–10.

⁸ Tamże.

blematyka jest bardzo różnorodna, co z jednej strony wynika z niejednoznaczności samej koncepcji postmodernizmu, a z drugiej – ze złożonego charakteru współczesnego sportu⁹.

Społeczne oraz humanistyczne studia i badania dotyczące sportu sytuują się w zakresie nauk o kulturze fizycznej (które w literaturze anglosaskiej nazywane są naukami o sporcie)¹⁰. Socjologia kultury fizycznej jako dyscyplina naukowa rozwinęła się jednak w Polsce dopiero w drugiej połowie lat 50. XX w. Jak wyjaśnia P. Godlewski, przedmiotem badań społecznych w ramach nauk o kulturze fizycznej są relacje społeczne oraz człowiek, zarówno jego organizm, jak i proces jego socjalizacji, a także proces wychowania, świadomość stylu życia, relacje pomiędzy ludźmi w procesie rozwoju racjonalnie zorganizowanej aktywności fizycznej, problematyka odnowy i restytucji sił psychofizycznych, w tym problem wykorzystania czasu wolnego i zagadnienia edukacji prozdrowotnej. Obszar tematyczny dotyczący procesu kształtowania światopoglądu grup społecznych uczestniczących w różnych formach aktywności ruchowej jest płaszczyzną przenikania się treści społecznych i humanistycznych występujących w naukach o kulturze fizycznej. W społecznej tematyce nauk o kulturze fizycznej mieszczą się badania relacji i więzi społecznych, na poziomie lokalnym, ogólnonarodowym i międzynarodowym. Wśród nauk społecznych podstawowe znaczenie dla kultury fizycznej oprócz socjologii posiadają też pedagogika, psychologia, historia, antropologia¹¹. Pomimo tego, że przez długie lata w naukach o kulturze fizycznej dominujące było przyrodnicze, biologiczne i naturalistyczne podejście¹², to refleksja humanistyczna nad wychowaniem fizycznym, sportem wyczynowym i rekreacją jako swoistymi faktami społeczno-kulturowymi oraz istotnymi elementami życia zbiorowego w narastającej cywilizacji industrialnej posiada jednak bogatą i interesującą tradycję¹³. Pierwsza obszerna praca na temat społecznych ram sportu pojawiła się w Europie w 1921 r. H. Risse wydał w Berlinie książkę *Soziologie des Sports*, w której po raz pierwszy pojawił się termin *socjologia sportu*. W 1966 r. powołano do życia „International Review of Sport Sociology”. W 1969 r. wydano zbiór tekstów *Sport, Culture and Society*. W Polsce w 1965 r. powstał Międzynarodowy Komitet Socjologii Sportu, a pierwsza jednostka naukowo-dydaktyczna

⁹ Zob. M. Lenartowicz, *Ponowoczesność w sporcie rekreacyjnym i wyczynowym*, [w:] T. Sahaj (red.), *Pogranicza współczesnego sportu. Ujęcie społeczne*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2009, s. 43.

¹⁰ Zob. Z. Krawczyk, *Nauki o kulturze fizycznej. Próba strukturalizacji*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1985, nr 2; J. Kosiewicz, T. Michałuk, K. Pezdek (red.), *Nauki społeczne wobec sportu i kultury fizycznej*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2013, s. 8.

¹¹ Zob. P. Godlewski, *Aktywność fizyczna w badaniach nauk o kulturze fizycznej*, [w:] J. Nowocień, K. Zuchora (red.), *Sport w kulturze zdrowia, czasu wolnego i edukacji olimpijskiej*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 2013, s. 214–215, 217–218.

¹² Zob. Z. Dziubiński (red.), *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Salezjańska Organizacja Sportowa, Warszawa 2005, s. 7.

¹³ Zob. Z. Krawczyk, *Powstanie i rozwój socjologii kultury fizycznej*, [w:] Z. Dziubiński, Z. Krawczyk (red.), *Socjologia kultury fizycznej*, Wydawnictwa Dydaktyczne, Warszawa 2011, s. 28–29.

skoncentrowana wyłącznie na społecznym wymiarze sportu powstała osiem lat wcześniej na Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie (Zakład Socjologii Sportu)¹⁴. Jednostką kierował A. Wohl, który w 1961 r. wydał książkę *Społeczno-historyczne podłoże sportu*¹⁵. W tym okresie pojawiły się w Polsce terminy *socjologia sportu* i *socjologia kultury fizycznej*. Znani polscy przedstawiciele tego nurtu to m.in. Z. Krawczyk, B. Krawczyk, A. Wohl, J. Kosiewicz, S. Wanat, W. Rakowski, którzy w swoich badaniach podejmowali tematykę społeczno-kulturowego wymiaru sportu. W ostatnich latach ważne teksty z tego zakresu publikują również m.in. Z. Dziubiński, A. Pawłucki, J. Lipiec, M. Zowisło, M. Lenartowicz i P. Godlewski. B. Krawczyk i Z. Krawczyk jeszcze kilkanaście lat temu uznawali, że socjologia sportu jako dyscyplina naukowa znajduje się w Polsce w stadium pierwszych doświadczeń¹⁶. Aktualnie pojawiają się już jednak w kraju interesujące projekty z tego zakresu – „Projekt Społeczny 2012” (www.ps2012.pl) uruchomiony został w związku z organizacją turnieju UEFA EURO 2012 i miał na celu bliższe przyjrzenie się widowisku sportowemu jako zjawisku społecznemu, a np. projekt „Obserwatorium Kultury” (www.ibpp.pl) skupiał się na tym turnieju jako wydarzeniu kulturowym. To prawdopodobnie organizacja turnieju UEFA EURO 2012 w Polsce przyczyniła się do dynamicznego ożywienia wokół spraw socjologii sportu w kraju, a główne jej współczesne problemy badawcze to m.in. socjalizacja w sporcie, subkultury sportowe, tożsamość narodowa a sport oraz procesy globalizacyjne w sporcie¹⁷.

Sport (a zwłaszcza widowisko sportowe) stanowi również przedmiot namysłu antropologicznego¹⁸. Antropologia widowisk sportowych obejmuje szczególnie przypadek aktywności społecznej i kulturowej człowieka. Może być też narzędziem poznania wyjaśniającego innych niż stadionowe przypadki aktywności człowieka¹⁹. Antropologia sportu to dział antropologii badający zagadnienie sportu jako fenomenu kulturowego. Główne obszary badań to relacje między różnymi społeczeństwami a uprawianymi przez nie sportami; relacje między rozwojem gospodarczym, zmianami politycznymi, społecznymi a sportem w różnych kulturach; funkcje psychologiczne i socjologiczne, jakie pełni sport, zarówno na polu indywidualnym, jak i zbiorowym. Głównymi przedstawicielami antropologii sportu są m.in. J. MacClancy, K. Blanchard, R. Sands.

¹⁴ Zob. A. Czerner, *Samotność długodystansowca? Społeczny i kulturowy wymiar sportowego stylu życia*, Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. M.S. Szczepańskiego, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, Katowice 2013, s. 26–27, 36–39.

¹⁵ Zob. R. Kossakowski, L. Michałowski, *Sport – sportowcy – kibice...*, s. 8.

¹⁶ Zob. B. Krawczyk, Z. Krawczyk, *Socjologia sportu*, [w:] Z. Krawczyk, K. Sowa (red.), *Socjologia w Polsce*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.

¹⁷ Zob. A. Czerner, *Samotność długodystansowca?*, s. 26–27, 36–39.

¹⁸ Zob. J. Lipiec, *Antropologia sportu: jednostka – społeczność – gatunek*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2002, s. 29.

¹⁹ Zob. A. Pawłucki, *Antropologia stadionu*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, s. 300, 305, 309.

Aktualnie w dobie globalizacji badania nad antropologią sportu zyskują na znaczeniu. Procesy globalizacyjne zdają się kierować nas bowiem nieuchronnie ku jednej, powszechnej, uniwersalnej kulturze masowej. Lansowane w niej wzory konsumpcji w obszarze czasu wolnego wyznaczają społeczno-kulturową hierarchię i skalę wartości, ujawniając zarazem rozwarstwienia i podziały wśród głównych aktorów tej społeczno-ekonomicznej i kulturowej sceny. Zarówno sam sport, jak i turystyka stały się znaczącymi elementami globalnie rozwijającego się przemysłu rozrywkowego, który odciska swe piętno w wymiarze materialnym i medialnym na całą współczesną kulturę. Są ważnymi zjawiskami społeczno-kulturowymi²⁰. Również studia nad turystyką sportową sytuują się w obszarze socjologii i antropologii kultury fizycznej.

W obecnym świecie obok badań biologicznych nad sportem cenna jest zatem refleksja na temat roli sportu w życiu społecznym, jego funkcji kulturowych, niesionych wartości, znaczeń w kulturze i społeczeństwie. Coraz częściej sport pełni dziś także funkcje turystyczne. Refleksja socjologów nad sportem jest niezwykle potrzebna w świecie, w którym mamy do czynienia z globalizacją, zwłaszcza że niesie ona zagrożenie homogenizacją treści kulturowych (również w sporcie); mobilnością ludzi; otwartymi granicami; czasem także ze stojącymi w opozycji do procesów globalizacyjnych przejawami tożsamości zbiorowej, ponownego docenienia swojego dziedzictwa kulturowego. Sport w tych nowych, ponowoczesnych warunkach jest elementem kultury niezwykle istotnym i cennym poznawczo²¹. Ponadto, podobnie jak turystyka, stanowi dziś sposób wzmacniania i upowszechniania wartości kulturowych. Te dwie formy aktywności ludzkiej już same w sobie są ważnymi działaniami społecznymi i kulturalnymi. Przyczyniają się do wzrostu dobrobytu społecznego i gospodarczego. Ludzie kierowani pasją sportową coraz częściej podróżują dziś w celu już nie tylko kibicowania. Obecnie turystyka oferuje dostęp do dużej różnorodności atrakcji sportowych, które cieszą się, szczególnie w ostatnich latach, ogromnym powodzeniem, wspomagając czasem ożywienie obszarów, które znajdują się w stanie zastoju gospodarczego. Niektóre centra sportowe stały się ośrodkami turystycznymi i na odwrót, co powoduje narastające powiązanie obu tych dziedzin i wzajemne odkrywanie w sobie nowych szans na świadczenie usług i rozwój²² [Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie „*Turystyka i sport – przyszłe wyzwania dla Europy*”²³]. Silne

²⁰ Zob. M. Kazimierczak, *Turystyka sportowa w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, [w:] J. Kosiewicz (red.), *Społeczne i kulturowe wartości sportu*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 2007, s. 228.

²¹ Zob. B. Prabucki, *O potrzebie społeczno-kulturowej refleksji nad sportem*, [w:] M. Kazimierczak, J. Kosiewicz (red.), *Sport i turystyka – uwarunkowania historyczne i wyzwania współczesności*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013, s. 63.

²² W 2004 r. Światowy Dzień Turystyki obchodzony był pod hasłem „Sport i turystyka”.

²³ Wydana m.in. z okazji organizacji w 2004 r. igrzysk olimpijskich w Atenach oraz mistrzostw Europy w piłce nożnej w Portugalii i ich spodziewanego wpływu na ożywienie turystyczne i gospodarcze w Europie.

związki, które obserwujemy współcześnie pomiędzy sportem a turystyką, A. Czerner nazywa w interesujący sposób „usportowieniem turystyki” bądź „turystyfikacją sportu”²⁴.

Turystyka sportowa i jej związki z kulturą fizyczną

Jedną z najczęściej cytowanych definicji turystyki sportowej jest opis zjawiska zaproponowany przez H. Gibson:

turystyka sportowa to podróż w celu podejmowania aktywności sportowej dla rekreacji lub współzawodnictwa, podróż dla oglądania imprez sportowych popularnych i elitarnych, a także podróż w celu odwiedzania słynnych atrakcji sportowych (tj. hale i aleje sław, parki sportowe, muzea sportu itp.)²⁵.

Naukowcy zajmujący się tematyką sportu prezentują szerokie spektrum swoich zainteresowań badawczych. Podobnie głęboko interdyscyplinarnym zjawiskiem jest turystyka sportowa, o której piszą m.in. socjologowie, antropologowie, filozofowie, historycy, psychologowie, kulturoznawcy, ekonomiści, a nawet ekolodzy. Pojęcie turystyki sportowej funkcjonuje w literaturze naukowej dopiero od kilkudziesięciu lat²⁶. W Polsce opisano natomiast dość szczegółowo zjawiska pokrewne turystyce sportowej (lecz nie tożsame). Mowa o turystyce aktywnej i kwalifikowanej. Aktywność sportowa, tj. pływanie, gimnastyka, wspinaczka górską, narciarstwo, jazda na rowerze, jogging, jazda na rolkach, golf czy tenis, spotęgowały w ostatnich latach turystyczną mobilność wśród społeczeństw niemal wszystkich kontynentów na niespotykaną dotąd skalę, a na popularności zyskała turystyka sportowa zwłaszcza pod postacią uczestniczenia turystów w wielkich wydarzeniach (eventach) sportowych. Fenomen turystyki sportowej został już gruntownie rozpoznany w zagranicznej literaturze przedmiotu (zwłaszcza anglo- i niemieckojęzycznej – m.in. Hall 1992; Gammon, Robinson 1997; Gibson 1998; Hinch, Higham 2001; Kurtzman, Zauhar 2003; Deery, Jago, Fredline 2004; Schwark 2007; Weed, Bull 2009), a dyskutowano o nim już podczas konferencji o tej tematyce w Jerozolimie w 1987 r. W krajowej literaturze przedmiotu również zostały dostrzeżone wielostronne związki turystyki i sportu, silnie widoczne są też podobieństwa terminologiczne pomiędzy turystyką spor-

²⁴ Zob. A. Czerner, *Samotność długodystansowca?*

²⁵ H. Gibson, *Active Sport Tourism: Who Participate?*, „Leisure Studies” 1998, 17, 2, s. 155–179; tenże, *Sport Tourism: A critical analysis of research*, „Sport Management Review” 1998, nr 1, s. 45–76.

²⁶ Nie oznacza to jednak, że ustały definitywne spory na temat zakresu pojęciowego turystyki sportowej. Naukowcy najczęściej spierają się m.in. o to, czy aktywności takie jak kibicowanie czy zwiedzanie muzeów sportu (które nie są związane z podejmowaniem wzmoczonego wysiłku fizycznego) można zaliczać do aktywności sportowej i tym samym do turystyki sportowej.

ową a turystyką aktywną i kwalifikowaną. Formy te zostały szczegółowo opisane w ostatnich dziesięcioleciach (m.in. Łobożewicz 1989; Merski 2002; Durydiwka 2006; Bieńczyk 2007). Turystykę sportową należy pojmować jako jeden z efektów zjawiska sportu i jego oddziaływania (zwłaszcza o charakterze społecznym). Rozwój turystyki sportowej pokazuje, jak daleko sport „promieniuje”, jak złożonym zjawiskiem jest widowisko sportowe, które oddziałuje nie tylko na sportowców w nim aktywnie uczestniczących, ale i na biernych obserwatorów sportu (kibiców i telekibiców), a także na społeczności lokalne i turystyczne destynacje. Aspekty społeczne sportu przez długi okres były jednak w pewnym stopniu zaniedbywane przez badaczy. Jeszcze w 1996 r. J. MacClancy pisał, że do niedawna większość socjologów, historyków, antropologów zaniedbywała sport jako potencjalnie owocny obszar badań²⁷. Dziś już coraz częściej przyciąga uwagę socjologów, antropologów, psychologów, filozofów, kulturoznawców, stając się przedmiotem wielu opracowań i debat²⁸.

Badania nad społeczno-kulturowym potencjałem turystyki sportowej pozwalają natomiast m.in. określić, jakie nowe wartości sport roztacza przed człowiekiem, kiedy podejmowany jest on w niecodziennym otoczeniu, oraz jak człowiek poprzez podróże może przeżywać sport jako fenomen kulturowy, m.in. poznając dziedzictwo kulturowe sportu (co pozwala m.in. na budowanie tożsamości społecznej zogniskowanej wokół tematu sportu). Na szczególną uwagę zasługują więc badania humanistów nad współzależnościami turystyki i sportu, które są ewidentne i wielostronne, już nie tylko na płaszczyźnie ekonomicznej.

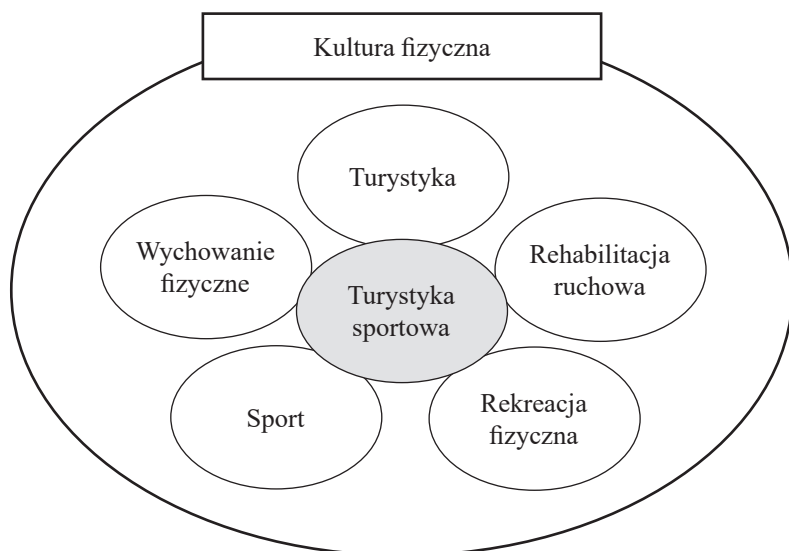
Turystyka sportowa rozpatrywana w perspektywie społeczno-kulturowej sytuuje się jako zjawisko przede wszystkim na pograniczu socjologii i antropologii kulturowej. Badania nad turystyką są też ściśle związane z obszarem nauk o kulturze fizycznej. Badacze turystyki czerpią wiedzę m.in. z nauk o kulturze fizycznej, jako że turystyka jest obok sportu, rekreacji, rehabilitacji ruchowej i wychowania fizycznego integralną częścią kultury fizycznej²⁹. Problem może jednak się pojawić wówczas, kiedy analizom poddawane są formy turystyki niezwiązane wprost z podejmowaniem aktywności fizycznej. Mowa na przykład o studiach nad turystyką kulturową (m.in. turystyką kulinarną). Analizowany jednak w artykule rodzaj turystyki – turystyka sportowa – który wykazuje silne związki ze sportem, ujmowany jako ważne współczesne zjawisko w perspektywie społeczno-kulturowej, najsilniej wpisuje się w nauki o kulturze fizycznej na pograniczu socjologii sportu (szerzej kultury fizycznej) i antropologii sportu (szerzej kultury fizycznej) – turystyka sportowa jest przedmiotem analiz badaczy zajmujących się kulturą fizyczną, ponieważ:

²⁷ Zob. J. MacClancy, *Sport, Identity, and Ethnicity*, Berg, Oxford 1996, s. 1.

²⁸ Zob. M. Zowisto, *Sport jako sztuka. Wokół postmodernistycznej estetyzacji sportu*, „Edukacja Filozoficzna” 2007, nr 44, s. 27.

²⁹ Zob. Z. Krawczyk, *Nauki o kulturze fizycznej...*; T. Łobożewicz, *Nowe tendencje w turystyce kwalifikowanej*, „Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1989, nr 5–6.

- Zarówno sport, jak i turystyka są składowymi kultury fizycznej, ponadto istnieją między nimi współcześnie silne związki. W obszarze tych nauk mieści się więc również turystyka sportowa (zwłaszcza aktywne jej formy).
- Turystyka sportowa jest pokrewna zjawisku rekreacji ruchowej (z tą różnicą, że ta pierwsza podejmowana jest w czasie podróży). Można traktować niektóre aktywności wolnoczasowe turystyki sportowej jako formę rekreacji. Istnieją podobieństwa pomiędzy turystyką sportową a uprawianiem sportu rekreacyjnego, masowego w czasie podróży (na przykład udział w maratonach). Jeżeli rekreacja ruchowa jest gałęzią kultury fizycznej, to również turystyka sportowa się w tym obszarze znajduje.
- Pojęcie widowiska (eventu) sportowego, który jest ważnym elementem turystyki sportowej, mieści się w obszarze socjologii sportu (kultury fizycznej) oraz antropologii sportu (kultury fizycznej). Sport jest ważną częścią kultury fizycznej, więc i turystyka wydarzeń (eventów) sportowych mieści się w obszarze kultury fizycznej. W artykule przyjęto rozumienie pojęć turystyka, sport, rekreacja fizyczna jako składowych kultury fizycznej za uzasadnieniem W. Osińskiego³⁰, jednego z czołowych polskich teoretyków kultury fizycznej, i postanowiono przedstawić powiązania turystyki sportowej i kultury fizycznej na rys. 1.

Rysunek 1. Wzajemne powiązania kultury fizycznej i turystyki sportowej

Źródło: opracowanie własne

³⁰ Zob. W. Osiński, *Teoria wychowania fizycznego*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013.

- „Turystyka jest tym bardziej wartościowa dla kultury fizycznej, im mniej pozbawiona jest elementów autentycznego wysiłku fizycznego, im więcej w niej zabiegów służących trosce o zdrowie fizyczne, psychiczne i społeczne. Uczestnictwo w turystyce służyć winno fizycznej aktywizacji, pobudzać rozwój funkcjonalny i morfologiczny, dawać okazję do prawdziwej regeneracji sił i wcześniejszego przeciążenia pracą oraz przebiegać w atmosferze szacunku dla zdrowia i kondycji fizycznej. Trudno zaś włączać do kultury fizycznej takie formy uczestnictwa w turystyce, które jej uczestnika traktują jedynie jako biernego konsumenta tzw. produktu turystycznego”³¹. Produkt ten jest często np. reprezentantem (biernym) turystyki eventów sportowych. Autorki artykułu uważają jednak, że podróże kibiców na widowiska sportowe, które często nie wiążą się z podejmowaniem wzmoczonego wysiłku fizycznego, także wpisują się w ramy turystyki sportowej i są zjawiskiem z zakresu kultury fizycznej. Dzięki eventom sportowym kibice mogą m.in. pogłębiać swoje zainteresowania sportem, co może przyczyniać się do podejmowania aktywności fizycznej również przez nich samych w przyszłości.
- „Słowo *sport* jest obecnie stosowane w wielu wariantach znaczeniowych. Sportem nazywa się zarówno wszelkie formy wysiłku fizycznego o charakterze zabawy i rekreacji podejmowane w celach rozrywkowych i zdrowotnych, jak i wielkie zawody oraz igrzyska sportowe, silnie powiązane ze światem ideologii, polityki, komercji i mediów”³²;
- „Rekreacja fizyczna obejmuje różnorodne indywidualne i zorganizowane formy aktywności fizycznej podejmowane w czasie wolnym i ukierunkowane na poprawę zdrowia, sprawności fizycznej i postawy ciała oraz dla odnowy sił fizycznych i psychicznych, poprawy samopoczucia, radości i zadowolenia. Rekreacja fizyczna ma jednak inne cele i reguły uczestnictwa aniżeli sport wyczynowy”³³. W sporcie wyczynowym charakterystyczne jest nastawienie na wynik i rywalizację, system treningowy, kalendarz zawodów, współpracę sportowca z trenerem itd. W rekreacji na czele listy wysuwają się zaś takie elementy jak zabawa, radość, ekscytacja itp.

Turystyka sportowa to ważna część kultury fizycznej, ponieważ jest połączeniem sportu i turystyki, przejawem rekreacji, ponadto może dzięki niej przebiegać też rehabilitacja ruchowa. Również wychowanie fizyczne może odbywać się za jej pomocą.

³¹ Tamże, s. 97–98.

³² Tamże.

³³ Tamże, s. 91.

Turystyka sportowa jako nowy trend w realizacji kultury fizycznej

Obserwujemy obecnie silny udział mediów, zwłaszcza społecznościowych, w popularyzowaniu aktywności fizycznej, a zwłaszcza sportów „sylwetkowych”. Jest to pozytywny trend, ponieważ każda stymulacja fizyczna pobudza czynności organizmu, a w konsekwencji jego rozwój. Należy jednak bardzo dbać o to, aby odpowiednio dobierać jej formy. Widoczne dzisiaj masowe, medialne zainteresowanie fitnessem, sportem, treningiem fizycznym nie jest niczym nowym. Człowiek zawsze cenił sobie zdrowie i piękno, o które dbał poprzez trening i zwiększanie możliwości własnego ciała. Urzeczywistnienie tych wartości osiąga się poprzez rozmaite formy uczestnictwa w kulturze fizycznej. Jedną z nich jest turystyka sportowa, która przejawia się poprzez udział w aktywnej turystyce sportowej, ale także w wydarzeniach sportowych (aktywnie jako zawodowiec, aktywnie jako amator oraz jako kibic) oraz poprzez zwiedzanie obiektów sportowych. Formy te dawniej słabo zróżnicowane, na przestrzeni lat uległy procesowi specjalizacji i stale się zmieniają. Dlatego postanowiono wskazać turystkę sportową jako nowe narzędzie wdrażania kultury fizycznej. Do najbardziej wyspecjalizowanych form uczestnictwa w kulturze fizycznej należą (rys. 1): wychowanie fizyczne, rekreacja fizyczna, rehabilitacja ruchowa oraz sport. Każda z tych form realizuje różne cele i jest kierowana do innego odbiorcy. Na wychowanie fizyczne składają się: fizyczne kształcenie oraz fizyczne wychowanie. Osoby wychowane do kultury fizycznej przejawiają znaczne zainteresowanie turystyką sportową, gdyż często w czasie wolnym pamiętają o aktywności fizycznej, mają ukształtowaną postawę wobec swojego zdrowia i higieny życia. Tacy turyści sportowi najczęściej należą do grupy aktywnych turystów sportowych czynnie występujących w wydarzeniach sportowych. Fizyczne kształcenie i fizyczne wychowanie składają się na proces wychowania fizycznego w szerokim znaczeniu lub inaczej na fizyczną edukację. Kolejny przejaw realizacji zadań kultury fizycznej stanowi rekreacja fizyczna jako najbardziej masowa forma uczestnictwa w kulturze fizycznej ze względu na jej zasięg i dobrowolność. Jest tą postacią rekreacji, w której podstawowym środkiem odnowy i doskonalenia jest aktywność ruchowa. Jej wartość w głównej mierze zależy od systematycznego uprawiania. Znamionną cechą rekreacji fizycznej, jako formy uprawy ciała, jest różnorodność motywów jej podejmowania, a składają się na nią preferencje zdrowotne, sprawnościowe oraz wartości estetyczne ciała. Wymienione motywy pokrywają się z motywami podejmowania turystyki sportowej. Podobnie jest ze sportem, kolejną formą realizacji zadań kultury fizycznej. W artykule przyjęto stanowisko za H. Grabowskim, że najodpowiedniejszym kryterium oceny uczestnictwa w sporcie będą intencje, jakimi się człowiek kieruje, uczestnicząc w różnych jego przejawach. W myśl tego motywacyjnego kryterium sport może występować w trojkiej roli³⁴:

³⁴ Zob. H. Grabowski, *Teoria fizycznej edukacji*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.

1. Widowisko (tzw. sport pasywny) – przy czym sam udział w widowisku sportowym nie jest wystarczającym warunkiem uczestnictwa w kulturze fizycznej, ale z pedagogicznego punktu widzenia może mieć znaczenie w przygotowaniu uczestnika do roli kibica.
2. Środek realizacji celów pozasportowych (sport instrumentalny) – jest traktowany na równi z innymi przejawami aktywności fizycznej (jak turystyka, zabawa, taniec, ćwiczenia gimnastyczne itp.) w zakres środków służących realizacji innych poza sportowych potrzeb człowieka (np. zdrowotnych, wychowawczych, rekreacyjnych, poznawczych).
3. Sport autoteliczny – rządzi się całkiem odmiennymi regułami i nie wymaga uzasadnienia przez inne wartości. W tym przypadku ludzie dobierani są do poszczególnych dyscyplin i konkurencji sportowych pod kątem dyspozycji somatyczno-motorycznych umożliwiających osiągnięcie maksymalnych wyników w postaci zwycięstwa nad rywalem lub ustanowienia rekordu.

Kolejną formą realizowania zadań kultury fizycznej jest dynamicznie rozwijająca się w ostatnich latach i upowszechniana na szeroką skalę turystyka sportowa, która bezpośrednio wiąże się z pozostałymi wymienionymi formami. Jest ona najwyższą formą specjalizacji w turystyce nacechowanej na sport i należy do kultury fizycznej. Liczne powiązania z zadaniami, jakie niosą ze sobą wychowanie fizyczne, rekreacja ruchowa/fizyczna, sport i turystyka sportowa, pokazują na konieczność docenienia jej roli w kształtowaniu postaw współczesnego człowieka wobec spędzania czasu wolnego i dbania o zdrowie (zarówno fizyczne, jak i psychiczne).

Podsumowanie

W pracy podjęto próbę wykazania, że turystyka sportowa jest ważnym zjawiskiem dla kultury fizycznej, istotną formą realizowania jej zadań i celów. Przedstawiono związki pomiędzy tymi dwoma obszarami badań, czego efektem jest graficzne zaprezentowanie przeprowadzonej teoretycznej analizy. Procedura badawcza, oparta głównie na analizie literatury przedmiotu, wykazała, że:

- Uczestnictwo w turystyce sportowej służy fizycznej aktywizacji, pobudza rozwój funkcjonalny i morfologiczny, daje okazję do prawdziwej regeneracji sił oraz przebiega w atmosferze szacunku dla zdrowia i kondycji fizycznej zgodnie z realizacją założeń kultury fizycznej³⁵.
- Do turystyki sportowej należy czynny i bierny udział we wszelkich zawodach, wydarzeniach sportowych, ponieważ sport jest ważną częścią kultury fizycznej (a bez widowiska sportowego trudno o rywalizacyjną postać sportu).

³⁵ Zob. W. Osiński, *Teoria wychowania fizycznego*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013.

- Podejmowaniu turystyki sportowej często towarzyszy rekreacja fizyczna, która obejmuje różnorodne indywidualne i zorganizowane formy aktywności fizycznej podejmowane w czasie wolnym i ukierunkowane na poprawę zdrowia, sprawności fizycznej i postawy ciała.
- Podejmowaniu turystyki sportowej często towarzyszy sport wyczynowy, w którym charakterystyczne jest nastawienie na wynik i rywalizację, system treningowy, kalendarz zawodów i często współpraca sportowca z trenerem.
- Turystyka sportowa przejawia się poprzez udział turystów w aktywnej turystyce sportowej, turystyce eventów sportowych oraz poprzez zwiedzanie obiektów sportowych, a aktywności te wykazują związki z kulturą fizyczną.
- Osoby wychowane do kultury fizycznej przejawiają znaczne zainteresowanie turystyką sportową, gdyż często w czasie wolnym pamiętają o aktywności fizycznej. Ponadto turystyka sportowa jest sposobem wychowania do kultury fizycznej.

Bibliografia

- Bieńczyk G., *Turystyka kwalifikowana w działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w latach 1950–1990*, Wyd. WSE Almamer, Warszawa 2007.
- Czerner A., *Samotność długodystansowca? Społeczny i kulturowy wymiar sportowego stylu życia*, Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. M.S. Szczepańskiego, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, Katowice 2013.
- Deery M., Jago L., Fredline L., *Sport Tourism or Event Tourism: Are They One and the Same?*, „Journal of Sport Tourism” 2004, nr 9.
- Drozdowski Z., *Antropologia i kultura fizyczna*, „Przegląd Antropologiczny” 1986, nr 52.
- Durydiwka M., *Turystyka aktywna a turystyka kwalifikowana. Dylematy terminologiczne*, [w:] A. Świeca, S. Kałamucki (red.), *Turystyka aktywna i jej rozwój na Roztoczu – regionie pogranicza*, Kartpol, Lublin 2006.
- Dziubiński Z. (red.), *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Salezjańska Organizacja Sportowa, Warszawa 2005.
- Gammon S., Robinson T., *Sport and Tourism: A Conceptual Framework*, „Journal of Sport Tourism”, Oxford 1997, 4, (3).
- Gibson H., *Active Sport Tourism: Who Participate?*, „Leisure Studies”, 1998, 17, 2.
- Gibson H., *Sport Tourism: A critical analysis of research*, „Sport Management Review” 1998, nr 1.
- Godlewski P., *Aktywność fizyczna w badaniach nauk o kulturze fizycznej*, [w:] J. Nowocien, K. Zuchora (red.), *Sport w kulturze zdrowia, czasu wolnego i edukacji olimpijskiej*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 2013.
- Grabowski H., *Teoria fizycznej edukacji*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.

- Hall C., *Adventure, Sport and Health Tourism*, [w:] B. Weiler, C. Hall (red.), *Special Interest Tourism*, Bellhaven, Londyn 1992.
- Hinch T., Higham J., *Sport Tourism Development*, Channel View Publications, Bristol 2011.
- Kazimierzczak M., *Turystyka sportowa w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, [w:] J. Kosiewicz (red.), *Społeczne i kulturowe wartości sportu*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 2007.
- Kosiewicz J., *Kultura fizyczna jako afirmacja i źródło wartości*, [w:] Z. Krawczyk, J. Kosiewicz (red.), *Filozofia kultury fizycznej – koncepcje i problemy*, Studia i Monografie Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 1990.
- Kosiewicz J., *Sport w perspektywie nauk przyrodniczych i społecznych*, [w:] J. Kosiewicz, T. Michaluk, K. Pezdek (red.), *Nauki społeczne wobec sportu i kultury fizycznej*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2013.
- Kossakowski R., Michałowski L., *Sport – sportowcy – kibice – Perspektywa socjologiczna*, Orbis Exterior, Pszczółki 2014.
- Krawczyk Z., *Nauki o kulturze fizycznej. Próba strukturalizacji*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1985, nr 2.
- Krawczyk B., Krawczyk Z., *Socjologia sportu*, [w:] Z. Krawczyk, K. Sowa (red.), *Socjologia w Polsce*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.
- Krawczyk Z., *Powstanie i rozwój socjologii kultury fizycznej*, [w:] Z. Dziubiński, Z. Krawczyk (red.), *Socjologia kultury fizycznej*, Wydawnictwa Dydaktyczne, Warszawa 2011.
- Kurtzman J., Zauhar J., *A wave in time – the sport tourism phenomena*, „Journal of Sport Tourism” 2003, nr 8/1.
- Lenartowicz M., *Ponowoczesność w sporcie rekreacyjnym i wyczynowym*, [w:] T. Sahaj (red.), *Pogranicza współczesnego sportu. Ujęcie społeczne*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2009.
- Lipiec J., *Antropologia sportu: jednostka – społeczność – gatunek*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2002.
- Lipóński W., *Historia sportu*, PWN, Warszawa 2012.
- Łobożewicz T., *Nowe tendencje w turystyce kwalifikowanej*, „Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1989, nr 5–6.
- MacClancy J., *Sport, Identity, and Ethnicity*, Berg, Oxford 1996.
- Merski J., *Turystyka kwalifikowana*, Wydawnictwo WSE Almamater, Warszawa 2002.
- Osiński W., *Teoria wychowania fizycznego*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013.
- Pawłucki A., *Antropologia stadionu*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2002.
- Prabucki B., *O potrzebie społeczno-kulturowej refleksji nad sportem*, [w:] M. Kazimierzczak, J. Kosiewicz (red.), *Sport i turystyka – uwarunkowania historyczne i wyzwania współczesności*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2013.
- Rogowski Ł., Skrobaccki R., *Społeczne zmagania ze sportem*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM w Poznaniu, Poznań 2011.
- Weed M., Bull C., *Sports Tourism Participants, Policy and Providers*, Elsevier Butterworth-Heinemann, 2009.

- Schwark J., *Sport tourism: introduction and overview*, „European Journal for Sport and Society” 2007, nr 4.
- Wohl A., *Pojęcie kultury fizycznej*, [w:] H. Sekuła-Kwaśniewicz (red.), *Kultura fizyczna i sport w ujęciu socjologicznym*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, Kraków 1985.
- Zowisło M., *Sport jako sztuka. Wokół postmodernistycznej estetyzacji sportu*, „Edukacja Filozoficzna” 2007, nr 44.

The role of sport tourism in physical education

Abstract

An analysis of the literature in the field of sciences of physical culture and sports tourism is presented in the article. Theoretical basis of physical culture is related to the most important definitions of sport tourism and demonstrates their relationships. The result of the work is theoretical and graphical presentation of the strong relationship between physical culture, especially sport and physical recreation and sport tourism. It was considered that on the background of the discussed forms of participation in physical culture, one of the most important is physical education, not only connected with the immediate needs of children and young people in terms of physical development but also in preparing people to take care of their body after the educational process. It plays an important role in preparing to use other forms of participation in physical culture like physical recreation, sport and sport tourism. A sport tourist is a person who was prepared to participate in physical culture and raised to physical culture and recreation.

Keywords: sport, tourism, sport tourism, physical culture